

PAPER

YOSHLARDA GENDER MUNOSABATLAR SHAKLLANISHIGA DOIR TURLI YONDASHUVLAR

Tadjieva Adolat Xabibullyevna^{1,*}

¹Toshkent Xalqaro Kimyo universitetining magistri

*AdolatX@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada Gender siyosati muammolari, gender tadqiqotlari, ayniqsa, yoshlarda gender munosabatlar shakllanishiga doir turli yondashuvlar, “Ayollar muammosi” bilan bogʻliq masalalar rasmiy darajada davlat siyosatining ustuvor masalalari, xotin-qizlarning mavqeyini oshirish, ayniqsa, ularning huquqlarini qonuniy hujjatlari orqali himoya qilish va kengaytirish boʻyicha chora-tadbirlar imkoniyatlar tahlil qilingan. Gender tengligi va xotin-qizlar imkoniyatlarini yanada kengaytirish, sohasidagi tizimli oʻzgarishlarni ilgari surish uchun jamiyatda mustahkam oʻrnatib olgan stereotiplar va meʼyorlarni oʻzgartirish maqsadga muvofiqligi bilan tanishtirilgan.

Key words: qonuniylik, demokratiya, ochiqlik, oshkorlik xalq maqollari, ayollar, boshqa tadqiqotchilar stereotiplar va meʼyorlarni xotin-qizlar imkoniyatlarini Ayollar muammosi” xotin-qizlarning mavqeyini oshirish, jamiyatda mustahkam oʻrnatib olgan stereotiplar va meʼyorlarni oʻzgartirish.

Ishning dolzarbligi

XX - XXI asrlarda jamiyatning dolzarb muammolaridan biri sifatida gender tenglik masalalarini qayta koʻrib chiqish va uni amaliy oʻzgartirish masalalari katta oʻrin egallagan. Ushbu oʻzgarishlarning asosiy yoʻnalishi ayollarning mehnat va ijtimoiy faoliyatning turli sohalarida tutgan oʻrni va roliga yangicha qarashda, har ikkala jins vakillarining motivlari, manfaatlari, pozitsiyalari va faoliyatining uygʻunligi gʻoyasidir. Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda gender tengsizligini bartaraf etish boʻyicha ishlar faollashdi. Gender siyosati muammolari, gender tadqiqotlari, ayniqsa, “Ayollar muammosi” bilan bogʻliq masalalar rasmiy darajada davlat siyosatining ustuvor masalalari qatoriga kiritilgan. Xotin-qizlarning mavqeyini oshirish, ayniqsa, ularning huquqlarini qonuniy hujjatlari orqali himoya qilish va kengaytirish boʻyicha chora- tadbirlar belgilandi.

“Gender” tushunchasining lugʻaviy maʼnosi lotincha “genus”, yaʼni “jins” maʼnosini anglatadi. Agarda, biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratadigan boʻlsa, gender – bu ayol va erkaklarning jamiyatdagi oʻrnini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning oʻz oʻrnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga bir xil sharoit va imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni taʼminlashda asos boʻlib xizmat qiladi.

Tadqiqotning oʻrganilganlik darajasi

Jahon psixologiyasida oilaviy munosabatlarda gender tenglik masalasini oʻrganish boʻyicha koʻplab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Masalan, amerikalik tadqiqotchi David Mayyers jins, genlar va madaniyat masalalarini oʻrganar ekan, genderni – erkaklik va ayollik xususiyatlarini tavsiflovchi tushuncha sifatida, jinsiy tafovutlarni oʻrganish xotin-qizlarning erkaklarga nisbatan anchagina masalalarda ustunlikka ham ega ekanligini alohida taʼkidlaydi. Uning fikricha, ayollardagi tajovuzkorlikning kamligi, oʻzgalar gʻamxoʻrlik va oʻzgalar tashvishlariga nisbatan befarq boʻlolmaslik, hamdardliklari aynan ularning jamiyatda tutgan foydali mavqelarini belgilashi mumkin. Aynan ayollar, boshqa tadqiqotchilarning fikricha, insonlar bilan boʻladigan munosabatlarda iliqlik, yaqinlik tarafdorlaridir.

Oʻzbekistonda ham gender masalasi koʻpincha oila muammolari doirasida oʻrganilishi anʼanaga aylangan. Jumladan, mamlakatimiz psixologiyasida E. Gʻoziyev, Gʻ. Shoumarov, V. Karimova, A. Jabborov, I. Yokubov, B. Qodirov, S. Mirxosilov, E. Usmonov, N. Sogʻinov, F. Akramova, L. Karimova, N. Salayeva, O. Shamiyeva, O. Abdusattorova, M. Fayziyeva, I. Jabborov va boshqalar tomonidan oilaviy hamda shaxslararo oʻzaro munosabatlarda doirasida alohida ahamiyat kasb etgan gender tafovutlar oʻrganilgan.

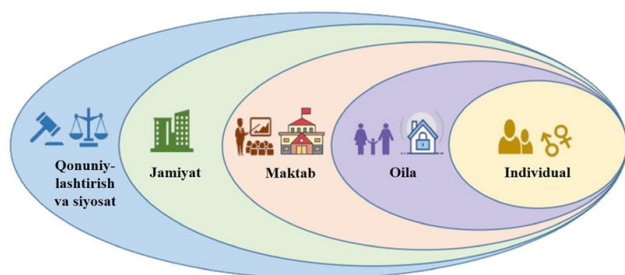

Рис. 1. Jamiyatda gender tengligining ahamiyati

Tadqiqotning metodikasi

Gender tenglik tushunchasi jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, madaniyat, ta'lim, ilm-fan, sport munosabatlarida xotin-qizlar va erkaklarning huquq hamda imkoniyatlarining tengligini anglatadi. Gender tenglikni ta'minlashning asosiy tamoyillari: 1. Qonuniylilik; 2. Demokratiya; 3. Ochiqlik; 4. Oshkoralik. Gender tengligi va xotin-qizlar imkoniyatlarini yanada kengaytirish, sohasidagi tizimli o'zgarishlarni ilgari surish uchun jamiyatda mustahkam o'rnatilgan stereotiplar va me'yorlarni o'zgartirish maqsadga muvofiq.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Mamlakatimizda xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan qonunda gender-huquqiy ekspertizasi joriy etildi [5]. Xususan, gender-huquqiy ekspertizasi normativ-huquqiy hujjatlar va uning loyihalarini xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash prinsiplariga muvofiq qonunlardan tahlil qilish hisoblanadi. Xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlashning asosiy prinsiplari sifatida mazkur qonunning 4-moddasiga muvofiq qonuniylilik, demokratizm, xotin-qizlar va erkaklarga teng huquqlilik, jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'ymaslik, ochiqlik va shaffoflik kabi prinsiplar belgilandi. Qayd etish kerakki, qonun yurtimizda gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan yaxlit va asosiy normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi. Shuningdek, unda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, ushbu sohada davlat boshqaruvi mexanizmlari kabi masalalar ham belgilandi (1-rasm). Gender tengligi nafaqat inson huquqlari, balki jamiyatning umumiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omildir. Ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar yaratish – iqtisodiy o'sish, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish garovidir. Bugungi kunda ko'plab mamlakatlar gender tengligini ta'minlash yo'lida jiddiy islohotlarni amalga oshirmoqda. Ammo bu yo'lida hali qilinishi kerak bo'lgan ishlar ko'p. Gender tengligiga erishish uchun ta'lim, qonunchilik, mehnat bozori va jamiyatdagi qarashlarni o'zgartirish muhim ahamiyatga ega. Gender tengligi – bu jamiyatning kelajagini belgilaydigan asosiy qadriyatdir. Shu bois, barcha insonlar ushbu masalaga jiddiy e'tibor qaratishlari lozim.

Oila – jamiyatning eng asosiy bo'g'ini bo'lib, uning mustahkamligi butun jamiyat barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi. Mustahkam oila nafaqat turmush o'rtoqlar, balki farzandlarning to'g'ri tarbiyasi, ijtimoiy muhit va iqtisodiy sharoit bilan ham chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy dunyoda oilaviy munosabatlarga ta'sir etuvchi turli omillar mavjud bo'lib, ularning ayrimlari ijobiy, ba'zilari esa salbiy bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada oila mustahkamligini belgilovchi asosiy omillar haqida batafsil fikr yuritiladi. Oilaning mustahkamligi turli omillarga bog'liq. Quyida eng muhimlari keltirilgan:

1. O'zaro hurmat va ishonch.

Oila a'zolari o'rtasidagi hurmat va ishonch oilaning barqarorligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biridir. O'zaro ishonch yo'q joyda oilaviy nizolar yuzaga kelishi ehtimoli ortadi. Hurmat va ishonchni saqlash usullari: • Har bir oila a'zosi bir-birining fikrlarini qadrlashi kerak. • Turmush o'rtoqlar bir-biriga sodiq bo'lishlari muhim. • Oilada muammolar ochiq va samimiy muhokama qilinishi lozim.

2. Moliyaviy barqarorlik

Iqtisodiy jihatdan barqarorlik oilaviy muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy muammolar kelishmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash yo'llari: • Oila byudjeti rejalashtirilishi kerak. • Keraksiz xarajatlar kamaytirilishi lozim. • Ikkala turmush o'rtoq'i ham moliyaviy mas'uliyatni his qilishi kerak.

3. **Farzandlar tarbiyasi** Farzandlarning yaxshi tarbiya topishi oilaning mustahkamligini oshiradi. Agar oilada sog'lom tarbiya bo'lsa, bu butun jamiyatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Sog'lom tarbiya tamoyillari: • Ota-ona farzandlar uchun yaxshi namuna bo'lishi kerak. • Bolalarga ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni singdirish muhim. • Farzandlar bilan ko'proq vaqt o'tkazish lozim.

4. **O'zaro muloqot va tushunish** Sog'lom oilaviy munosabatlarning asosi – ochiq va samimiy muloqotdir. Agar turmush o'rtoqlar bir-birlarini yaxshi tushunsalar, oilada kelishmovchiliklar kamayadi. Samarali muloqotni yo'lga qo'yish usullari: • Har kuni turmush o'rtoq bilan suhbatlashish kerak. • Munozaralar paytida bir-birini tinglash muhim. • Har qanday muammoni hal qilishda sabr va tushunish talab etiladi.

5. **An'analar va qadriyatlar.** Oilaviy an'analar va qadriyatlar mustahkam oilani shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Oilaning qadriyatlarini saqlash yo'llari: Bugungi globallashuv davrida jamiyatda gender tengligi va erkaklar hamda ayollar o'rtasidagi sog'lom munosabatlar masalasi dolzarb mavzulardan biri sanaladi. Ayniqsa, bu jarayonning yoshlarda qanday shakllanishi, qanday omillar ta'sir ko'rsatishi va bu borada qanday tarbiyaviy yondashuvlar zarurligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Zero, gender munosabatlari faqat erkak va ayol o'rtasidagi rollar taqsimoti emas, balki insonlararo hurmat, tenglik va hamkorlik tamoyillariga asoslangan muhim ijtimoiy hodisadir. Yoshlarda gender munosabatlarining shakllanishiga quyidagi asosiy omillar ta'sir ko'rsatadi:

Oila – gender munosabatlarining birlamchi ijtimoiy maktabidir. Ota-onaning o'zaro munosabati, farzandlarga bo'lgan yondashuvi, uyda ayol va erkak rollarining taqsimoti – ularning barchasi bolada gender haqidagi dastlabki tasavvurni shakllantiradi. Agar oilada o'zaro hurmat, tenglik va adolat hukm sursa, bu yoshlarning keyingi hayotiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktab va oliy ta'lim muassasalarida o'quv dasturlari va pedagogik yondashuvlar gender tengligi tamoyillariga mos bo'lishi kerak. O'quvchilarga ayollar va erkaklarning teng huquqli ekanligi, har bir shaxs o'z qiziqishlari va salohiyatiga qarab kasb tanlashga haqli ekanligi tushuntirilsa, ular kelajakda sog'lom ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishga tayyor bo'ladilar.

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar

Bugungi kunda yoshlar ko'proq ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali axborot oladilar. Afsuski, bu manbalar orqali ayrim noto'g'ri stereotiplar, jinslar o'rtasidagi nohaq qarashlar ham tarqalmoqda. Shu bois, media savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish yoshlar ongida sog'lom gender munosabatlarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Milliy va diniy qadriyatlar

Gender munosabatlarining shakllanishida milliy va diniy qadriyatlar ham muhim rol o'ynaydi. Aksariyat hollarda bu qadriyatlar do'stlik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat tamoyillariga asoslangan bo'lib, ularni zamonaviy ijtimoiy qarashlar bilan uyg'unlashtirish muhimdir. Bu orqali yoshlar o'z milliyligini saqlagan holda zamonaviy gender tengligi tamoyillarini ham o'zlashtira oladilar.

Xulosa

Yoshlarda gender munosabatlarining shakllanishi murakkab, ammo muhim jarayondir. Bu jarayonda oila, ta'lim, jamiyat va media birdek mas'uldir. Yoshlarga to'g'ri yondashuv, ularni ongli va hurmat asosidagi munosabatlarga o'rgatish — kelajak avlodning sog'lom, teng huquqli va barqaror jamiyatda yashashiga zamin yaratadi.

Jamiyatning kelajagi bo'lgan, oila va jamiyatdagi o'zgarishlarni eng tez qabul qiladigan guruhdir. Yoshlarda gender munosabatlarining shakllanishi oilaviy muammolarni, uning mustahkamligini va oilaning barqarorligini ta'minlashga ta'sir qiladi. Bunga media, oila ichidagi ta'sirlar, ta'lim muassasalari va ijtimoiy tarmoqlarda mavjud gender stereotiplari va ularning yoshlar o'rtasidagi qarashlarga bo'lgan ta'siri katta ahamiyatga ega. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki oila mustahkamligi — jamiyat taraqqiyotining asosi hisoblanadi. Mustahkam oilaning shakllanishi uchun o'zaro hurmat, ishonch, moliyaviy barqarorlik, farzandlar tarbiyasi va to'g'ri muloqot muhim ahamiyatga ega. Agar har bir oila a'zosi o'z majburiyatlarini to'g'ri bajarsa va bir-birini hurmat qilsa, oila bardavom bo'lib, jamiyat ham barqaror rivojlanadi. Shu bois, oilani mustahkamlash har bir insonning asosiy vazifalaridan biri bo'lishi kerak.

Gender tengligi munosabatlari uzoq yillardan beri tadqiqotchilar, olimlar va siyosatchilar tomonidan muhokama qilinib kelmoqda. Ushbu sohada olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ayollar va erkaklarning teng huquqlarga ega bo'lishi jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ekanligini isbotlagan. Simone de Beauvoir, Judith Butler, John Stuart Mill, Amartya Sen va boshqa olimlarning ishlari gender tengligi masalasini chuqur o'rganishga imkon bergan.

BMT, Jahon Banki va Xalqaro Mehnat Tashkiloti kabi tashkilotlar esa bu borada muhim dasturlarni ishlab chiqib, amaliy ishlarni amalga oshirmoqda. Gender tengligi masalasini o'rganish kelajakda ham dolzarb bo'lib qoladi, chunki bu nafaqat inson huquqlari, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik bilan ham bog'liq muhim masaladir. Gender tengligi masalasi ko'plab olimlar, sotsiologlar, iqtisodchilar va feministik harakat vakillari tomonidan o'rganilgan. Bu sohada ilmiy tadqiqotlar nafaqat jamiyatdagi erkaklar va ayollarning teng huquqlari, balki mehnat bozori, ta'lim, siyosat, sog'liqni saqlash va madaniyat kabi yo'nalishlarni ham qamrab oladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 24 iyundagi Oliy Majlis Senatidagi yigirmanchi yalpi majlisidagi nutqi <https://old.gov.uz/oz/news/view/22990>.
2. G.Eshonkulova. "O'zbek oilalarida gender tenglik munosabatlarini ta'minlashning ijtimoiy-psixologik omillari". Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Issue – 3 № 4 (2022) / ISSN 2181-1415. 2022 in Science LLC. – 220-227 betlar.
3. Yu.Umarova. "Yosh oilalarda gender stereotiplarining oilaviy

munosabatlar omili sifatida". Proceedings of International Scientific Conference on Multidisciplinary Studies. ISSN: 2835-5733. Russia. 11.02.2024. –3 bet.

4. Diekmann A.B, Eagly A.H. Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future // Journal of Personality and Social Psychology. 2000. № 74.
5. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 2 sentabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari tug'risida"gi O'RQ-562-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/-4494849>.
6. Simone de Beauvoir (1908–1986) "Gender tengligi"
7. Judith Butler "Ayollar" (1956–yildan hozirgacha)
8. Nancy Fraser "Ayollar muammosi" (1947–yildan hozirgacha)
9. Amartya Sen "Biz va ayollar" (1933–yildan hozirgacha)